

ЩО Є ПРАВО? КЛЮЧОВІ МОМЕНТИ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

С. МАКСИМОВ
*доктор юридичних наук,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри філософії
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

«Що є право?» – це основне питання філософії права зокрема та правознавства загалом. І за будь-яким запитанням про те, що є правом у кожному конкретному випадку, стоїть фундаментальне запитання «Що ж є право як таке?». Ця обставина свідчить про внутрішню філософічність усього знання про право – правознавства. Тому запитання «Що є право?», з одного боку, є і вічним, і таким, що не піддається остаточному вирішенню¹. Однак, із другого боку, потреба в його постановці і знаходженні прийнятних на певний момент для теорії і практики рішень також є непереборною (що підтверджується наявністю безлічі концепцій праворозуміння) [1].

Право не є якоюсь річчю, на яку можна вказати: ось це і є право. Право – це особливий світ – світ права. Для вираження його особливостей в усьому багатстві проявів і була запропонована категорія «правова реальність» (подібно до концепту фізичної, соціальної, культурної, моральної, психологічної тощо реальності) [2, 2]. Слід зазначити, що досить часто у правовій літературі онтологічна категорія «реальність» підміняється її повсякденною інтерпретацією – емпіричними проявами права, тим, як право функціонує «насправді» (в такому сенсі правильніше вживати поняття «правова дійсність»). Оскільки ж реальність, на думку П. Бергера і Т. Лукмана (представники феноменологічної соціології), – це «притаманна феноменам властивість мати буття, незалежне від нашої волі та бажання (ми не можемо “від них звільнитися”)» [3, 9], то і правова реальність – не тільки те, що існує в інститутах права і правовідносинах, а й ті очевидності, які хоча і не мають предметного буття, але на які ми не можемо не зважати. Це поняття дає змогу об’єднати запитання про те, що таке право, із запитанням, як воно існує, який спосіб його буття, до якого типу реальності воно відноситься. При цьому правова реальність повинна сприйматись не як зовнішня для людини (суб’єкта її осмислення) дійсність, а як така, в яку втягнута вона сама у процесі спілкування з іншими учасниками правового життя.

¹ Від кантівського «юристи досі шукають своє визначення права» до флорберівського «невідомо, що це таке».

Розрізняють широкий і вузький сенс поняття «правова реальність». У широкому сенсі – це вся сукупність правових феноменів, у вузькому – базисний правовий феномен: правові норми та інститути для юридичного позитивізму, правовідносини для соціологічної юриспруденції, правосвідомість (як смислова реальність) для теорії природного права та психологічної концепції права. Я ж пропоную інтегральну концепцію правової реальності як світу права, що конструюється із правових феноменів, упорядкованих залежно від приналежності до базисного феномена як якоїсь «першореальності» (власної реальності) права.

Правова реальність не являє собою якусь субстанційну частину реальності, а є лише способом організації та інтерпретації певних аспектів соціального життя, буття людини. Однак цей спосіб настільки істотний, що при його відсутності розпадається сам людський світ. Тому ми уявляємо його як реально існуючий. Уже в цьому виявляється відмінність буття права від буття власне соціальних об'єктів, бо світ права – це *в основі своїй* світ повинності (належного), а не існування¹.

Введення категорії «правова реальність» у контекст методологічних і світоглядних проблем правознавства дає можливість розглядати право не як другорядне явище, що живе лише відображенням життям економічної структури суспільства (як це уявлялося у марксистській теорії права), а як особливий світ, *відносно автономну* сферу людського буття, що має власну логіку і закономірності, на які необхідно зважати. Головною тут виявляється проблема буття права, що включає питання про його онтологічні підстави, тобто про вкоріненість у людське буття. При цьому слід враховувати специфічність онтології права, оскільки буття права – це особливий модус буття, «буття-належне». Таким чином реальність права встановлюється не як факт, а зважаючи на значущість для людини.

Онтологічною основою права є міжсуб'єктна взаємодія, але не як деяка субстанційна реальність, а як її ідеально-смысловий аспект, коли спільне існування людей загрожує обернутися свавіллям, а тому містить момент повинності (належного) для такого обмеження. Тому правова онтологія виявляється онтологією інтерсуб'єктивності, а «першореальність» права слугує смыслом права, що полягає у певній повинності (належному).

Таким чином, право являє собою деонтологічну реальність, тобто ідеально сконструйоване буття, суть якого полягає в повинності (належному), і хоча воно не замикається на самому собі, знаходить вираження в емпіричному світі, але все ж не зводиться до соціальних фактів. Правова реальність має смыслову будову. Правові смисли опредмечуються як у ментальних установах, ідеях і теоріях,

¹ Слід зазначити, що у нашій концепції правової реальності право лише «в основі своїй» відноситься до світу належного, залишаючи у своїй структурі елементи фактичності, тобто суцього. Тому протиставлення належного і суцього у правовій реальності має лише контекстуальний, а не абсолютний характер, до того ж важко погодитись із надаванням поняттю «належного» якогось містичного сенсу, застосовуючи його з великої літери «Н», що передбачало б віднесення світу належного до трансцендентної реальності Бога або Абсолютної ідеї. Пояснити авторську концепцію можна, спираючись на погляди італійського філософа права Е. Паттаро, який вважає, що реальність права як світу належного є реальністю в абстракції, тобто дещо, що мислиться нами як присутнє у поведінці [4, 23].

так і в знаково-символічній формі норм та інститутів, і в людських діях та відносинах, тобто в різних проявах правової реальності¹.

Як складна багаторівнева система, право являє собою не статичний набір елементів, а динамічний процес свого становлення. Джерелом саморозвитку слугують суперечливі взаємодії його сторін, що відображаються у полярності і доповнюваності різних підходів до права. Відносно автономними рівнями правової реальності (формами буття права) є: а) світ ідей (ідея права); б) світ знакових форм (правові норми і закони); в) світ соціальних взаємодій (правове життя). Вони являють собою рівні становлення права, які виражаються у розгортанні концепції правової реальності від абстрактних до все більш конкретних визначень².

Логічно вихідним компонентом правової реальності, що містить масштаб істинності права, є ідея права³. Представляючи абстрактно-загальні визначення права і висловлюючи сенс права, вона містить допозитивний масштаб для законодавчих і судових рішень. Висловлюючи момент повинності (належного), вона має потенційну дійсність, але водночас задає нормативну силу чинному праву. Значущість ідеї права надає операція логічного визнання права, або його обґрунтування.

Позитивне право як система санкціонованих державою норм являє собою конкретно-загальні визначення, реалізацію ідеї права. Будучи формою емпіричного буття, воно має історичний (тимчасовий) характер, його відрізняють вимоги осмислення закону для всіх випадків й урахування соціальних інтересів, що вказують на його зв'язок із життям. Засобом переходу від недіючої ідеї права до права, що діє, є процес правотворчості, феноменологічний зміст якого полягає в поєднанні ідеї права (принципів справедливості) з конкретними соціальними умовами, що виражаються через категорії потреби й інтересу. Складне суперечливе поєднання справедливості і доцільності становить відмінну рису позитивного права.

Світ соціальної взаємодії – це найбільш конкретний рівень буття права. Моментом переходу від законів до матеріально-конкретних визначень слугує процес правореалізації. Основним елементом цього процесу є суб'єкт у його

¹ Правові смисли не «зависають» лише на рівні свідомості, а виявляються і в інших проявах правової реальності. Водночас і у свідомості вони не існують як деякі апріорні структури, а відкриваються людьми у процесі їх інтерсуб'єктивної взаємодії. Саме в результаті взаємного визнання правові смисли набувають значущості. Тому право в жодному разі не може омилити свідомість, яка є необхідною складовою людського буття. Сутність останнього, на думку Ж.-П. Сартра, полягає у співіснуванні Я та Іншого, воно є індивідуальним неповторним буттям й описується через поняття «буття-в-собі», тобто перед-особистісний стан людини, «буття-для-себе» як самосвідомість та «буття-для-іншого» – у відношенні до іншої людини, найважливішою формою якого є справедливість. Немає буття людини, включно з її буттям у праві, поза свідомістю. Щодо специфіки правового належного, відмінного від морального та релігійного, то воно укорінено у природі людини як конфліктної істоти, що несе загрозу іншим людям. Саме правове належне і спрямоване на нейтралізацію цієї загрози як для самої людини, так і для інших.

² Вирізнення таких рівнів є результатом абстрагування. Вони лише ззовні нагадують гегелівське розгортання системи від «чистої ідеї права» до її «відчуження» у нормах і «повернення» до самої себе у правовому житті та правових ситуаціях.

³ Слід звернути увагу, що ідея права є «логічно», а не «онтологічно» вихідним елементом правової реальності.

взаємодії з іншими суб'єктами. Умовою переходу до буття права в правильних рішеннях і діях людей слугують такі фактори, як визнання норми, примус і влада. Найбільш важливою формою є судові рішення, у яких акумулюється весь досвід осмислення права. Прийняті професіоналами найвищої кваліфікації, вони є підвищенням кваліфікації для всіх юристів і громадян. У ставленні до правосуддя відбувається об'єднання зусиль усіх гілок влади в боротьбі за право.

Всі елементи правової реальності пронизані єдиним началом, особливим правовим етосом (способом мислення і діяльності), логічний лад якого передбачає такі елементи, що рефлектують один на одного, як суб'єкт права (з властивою йому «здатністю визнання») у взаємодії з іншими суб'єктами, система правових цінностей, інтегральним виразом якої є справедливість, і належна модель поведінки, що передбачає єдність прав та обов'язків.

Справжньою реальністю права виявляється не так жорсткий механізм владного примусу, як тонке павутиння особливих ментальних станів – правових смислів. Основоположними правовими смислами (установками правосвідомості) слугують фундаментальний обов'язок поважати чуже право і, який доповнює його, обов'язок відстоювати власне право. Результатом слідування цим принципам є утвердження: у відносинах між людьми – сумлінності, чесності та точності у виконанні зобов'язань, в образі думки – правової установки, яка виражається: щодо інших – у приматі справедливості над співчуттям, щодо себе – в ідеї правомочності або в прагненні до незалежного досягнення вигоди і благополуччя. Метафізичною умовою можливості права й обґрунтуванням внутрішньої незалежності (автономії) слугує установка заперечення рабства і визнання свободи вищою цінністю; морально-антропологічною умовою можливості – позиція непідкупності (пріоритет громадянської чесності над іншими чеснотами – професійними, сімейними, патріотичними). Дотримання цих установок правосвідомості веде до утвердження стійкої системи правової поведінки – правового етосу. Однак у реальному житті здійснення всіх правових смислів виявляється неможливим, тому для компенсації цієї недосконалості людської поведінки і для того, щоб ті, хто діє відповідно до установки поваги до права, не залишалися у програвші. Крім того, існує правовий примус.

Питання про природу права неодмінно «виходить» на проблему співвідношення природного та позитивного права. Вона може розглядатися у двох аспектах: як взаємодія фундаментальних структурних елементів права (онтологічний аспект проблеми) і як полеміка між теорією природного права і правовим позитивізмом, які односторонньо відображають цю структуру (епістемологічний аспект проблеми).

Право як соціально-культурний феномен (творіння людини) являє собою єдність двох основних вимірів: смислового і предметного. Тому й ідеально-смиловий та предметно-інституційний аспекти правової реальності якраз і відповідають традиційному поділу на природне і позитивне право, а їхня суперечлива єдність і становить фундаментальну структуру права. При цьому якщо класичні теорії природного права акцентують увагу на морально-ціннісному вимірі права, розглядаючи природне право як моральний критерій для оцінки та зразок для формування позитивного права, то класичний правовий позитивізм розглядає право лише як систему норм, встановлених державою і забезпечених його

примусовою силою. Однак право не може бути зведене ні до морального належного, ні до примусовості. Воно є єдністю із відображених зазначеними концепціями граней, або вимірювань, тому більш адекватно природа права може бути відображена такими концепціями права, які прагнуть не до протиставлення, а до поєднання цих різних аспектів права.

Існують різні моделі вираження єдності природного і позитивного права. В онтологічних концепціях (концепція онтологічної структури права А. Кауфмана [5], моя концепція правової реальності [6, 162–174]) право являє собою єдність природно-правової справедливості та позитивно-нормативної легальності, які співвідносяться як сутність та існування. Правовий позитивізм і класичні концепції природного права односторонньо-моністично трактують природу правової реальності.

Правовий позитивізм, вважаючи позитивність вирішальною ознакою права, по суті, зводить сутність права до його існування і в ім'я безпеки прагне звільнитися від духовного змісту права, пов'язаного зі свободою, що може призвести до небезпечної тези: ніби для природи права байдуже, який зміст позитивується. Класичні концепції природного права переносять акцент з існування права на його сутність, але трактують її як трансцендентальну реальність, зміст якої абсолютно правильний і легітимний для всіх людей.

Синтез різних позицій виражається в інтегральній концепції структури правової реальності, у межах якої природне право (смысловий рівень) і позитивне право (предметно-інституційний рівень) співвідносяться як сутність й існування права. Дійсність права, його справжня реальність являє собою єдність і доповнення природно-правової справедливості і позитивності, оскільки без справедливості право виявляється без власної сутності, а без позитивної об'єктивації не має можливості взаємодіяти з емпіричною реальністю людської практики. Вважаємо, що така концепція онтологічної структури права має велике світоглядне значення, оскільки дає змогу уявити цілісний і динамічний образ права, при цьому зв'язавши його з образом людини як єдиної істоти, існування якої не збігається з її сутністю [6, 168–171]. Подібно до того як це внутрішнє протиріччя слугує мотивом для саморозвитку людини, воно ж, рефлексивно відображене нею, є стимулом для вдосконалення права.

Проти вживання терміна «природне право» існують упередження, які ускладнюють адекватне розуміння його суті і призначення. З огляду на множинність поглядів на цей феномен доцільно говорити про природно-правове мислення як про певну парадигму праворозуміння. В основі будь-якого вчення про природне право лежить ідея про те, що всі існуючі правові норми повинні ґрунтуватися на деяких підставах, що не залежать від людського свавілля. Оскільки зразком таких об'єктивних підстав вважалася природа, то і право, яке не залежить від людської волі і бажань, було названо природним.

Теорія природного права спрямована на пошуки особливої реальності права, що не зводиться до реальності державно-владних встановлень. Оскільки під природним правом у його узагальненому значенні розуміється надпозитивна інстанція, то й особливість природно-правового мислення полягає, кажучи більш звичною мовою, в розмежуванні та зіставленні права і закону з позицій принципів справедливості. Воно орієнтується на пошук справедливості як сутності права і критерію оцінки закону та інших правових рішень.

Унаслідок закладеної в ньому критичної установки, природно-правовий спосіб мислення набуває особливої соціальної значущості в перехідні періоди розвитку суспільства, які характеризуються загостренням протиріч між ідеалом і дійсністю, новими прогресивними прагненнями і старим позитивним правом, або, інакше кажучи, досвідом переживання несправедливості. Тому найбільш активно і плідно природно-правові концепції розвиваються у періоди реформ і змін.

Природно-правове мислення певною мірою містить елемент утопії, оскільки виходить не з того, що є, а з того, що повинно бути, заперечуючи тим самим існуючий порядок речей. Однак хоча утопічні проекти в дійсності не збуваються, людина, перебуваючи під враженням нової дійсності і натхненна цією картиною, своїми вчинками змінює соціальний світ, користуючись при цьому символами і категоріями утопічного проекту. Саме природно-правове мислення вплинуло на американську і французьку революції і призвело до виникнення спільноти сучасного типу – демократичної конституційно-правової держави [7, 52]. Інтегрально сенс різноманітних теорій природного права може бути виражений формулою «через критику держави і права до гуманізації правопорядку».

Природно-правове мислення не є однорідним. Можна виокремити різні типи концепцій природного права:

1) на підставі того, на якому з ключових понять робиться акцент («природа», «розум», «природа людини»), виділяються космологічні (натуралістичні і теологічні), раціоналістичні та антропологічні концепції природного права;

2) залежно від розуміння сенсу права слід розрізняти «старе» і «нове» природне право; перше характерне для традиційних суспільств, де передбачалася природна нерівність людей, друге – для модерністських суспільств, заснованих на ідеї рівності і свободи, а тому являє собою теорію прав людини;

3) за способом обґрунтування ідеї права концепції природного права можуть бути розділені на натуралістичні, деонтологічні і логоцентричні, що розрізняються трактуванням онтологічного статусу природного права: воно розумілося як таке, що існує: до позитивного права, як закон природи (Дж. Локк), над позитивним правом, як моральний ідеал (І. Кант), і в самому позитивному праві, як його розумне ядро (Г. В. Ф. Гегель);

4) залежно від виділення різних епох у розвитку філософії та всієї культури загалом (класика і сучасність) концепції природного права можуть бути розділені на класичні та сучасні (некласичні).

Розуміння різноманітності концепцій природного права важливе для того, щоб не спрощувати його сутність і не зводити концепт «природне право» до його буквального змісту, тобто трактувати його як закони природи [8, 56–58].

Опоненти теорії природного права досить часто обґрунтовують своє неприйняття цього поняття тим, що з його вживанням виникає «дуалізм» права, який нібито руйнує монолітність правопорядку. Однак такий «дуалізм» може бути лише результатом неправильної інтерпретації сенсу розглянутих феноменів. Насправді визнання єдності природного і позитивного права зовсім не означає «дуалізму» права, тобто визнання існування двох паралельних нормативних систем – реально-діючої та ідеально-належної, а означає визнання його «двоскладовості» [9], «подвійності» або «дуальності» [10, 19] як необхідного виразу його природи.

Саме на такій дуальності робиться акцент у дискурсивних концепціях природи (структури) права, які, світоглядно орієнтуючись на онтологічні концепції права, доповнюють їх, розкриваючи нові методологічні можливості (Р. Алексі) [10, 19–33]. Основним положенням концепції Р. Алексі є теза про те, що право має дуальну природу, тобто має два виміри: реальний, або фактичний, який у визначенні права представлено елементами авторитетного встановлення і соціальної ефективності, та ідеальний, або критичний, який виражається в елементі моральної правильності [10, 19].

Дуальна природа права (як узгодження ідеального і реального вимірів) проявляється у всіх фундаментальних питаннях права: в збалансованості принципів справедливості та юридичної визначеності, в аналізі різних версій позитивізму і непозитивізму¹ з погляду адекватності вираження ними природи права (при цьому пріоритет надається «м'якому непозитивізму», згідно з яким моральні дефекти призводять до заперечення юридичної дійсності права лише тоді, коли порушений поріг крайньої несправедливості). У процедурному аспекті зв'язок позитивності і правильності реалізується у формі демократичного, або дискурсивного, конституціоналізму, головними елементами якого є демократія і конституційні права. Вимога збалансованого співвідношення ідеального і реального вимірів права присутня також у юридичній аргументації (інтерпретації) і правозастосуванні (як співвідношення принципів і норм)².

Насамкінець слід зазначити, що визнання дуальної природи права не є визнанням дуалізму права, тобто існування двох самостійних реальностей (природного і позитивного права), а являє собою визнання двох вимірів єдиного феномена права³. Ці вимірювання відтворюються при вирішенні всіх правових питань і є онтологічною основою будь-яких правових концепцій, які прагнуть до адекватного відображення природи права, включаючи й інтегральні концепції. При цьому ступінь адекватності концепції права безпосередньо залежить від того, наскільки повно вдається відобразити таку дуальність.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Козюбра М.* Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // *Право України*. – 2010. – № 4. – С. 10–21.
2. *Максимов С. І.* Правова реальність як предмет філософського осмислення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / С. І. Максимов. – Харків : НЮАУ, 2002. – 40 с.
3. *Бергер П.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
4. *Паттаро Э.* Реалистский подход к объективности норм и права / Э. Паттаро // *Проблеми філософії права*. – К. ; Чернівці, 2005. – Т. III. – № 1–2. – С. 14–23.

¹ Слід зазначити, що сучасне (некласичне) природно-правове мислення має інтегральний характер і виражає себе як непозитивістські теорії, що зберігають при цьому пріоритетне значення природно-правового (ідеального) вимірювання. Так, на думку Р. Алексі, ідеальне вимірювання права висловлює деонтологічну необхідність, тобто природу права, а реальне – природну необхідність, обумовлену доцільністю.

² Докладніше аналіз дискурсивної концепції права див. [11].

³ Саме у цьому, тобто такій інтерпретації співвідношення ідеального та реального у праві (як і співвідношення належного і сущого), коли вони розглядаються не як окремі реальності, а лише як виміри єдиного за своєю природою права, я й вбачаю некласичний, або постметафізичний, підхід до права. Не будь-яке визнання ідеального означає визнання абсолютної ідеї, так само не будь-яке визнання належного як істотної характеристики права означає поклоніння містичному Належному.

5. Кауфманн А. Онтологическая структура права / А. Кауфманн // Российский ежегодник теории права. – 2008. – № 1. – С. 151–174.
6. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Харьков, 2002. – 326 с.
7. Хеффе О. Политика, право, справедливость. Основоположения критической теории права и государства / О. Хеффе. – М : Гнозис, 1994. – 319 с.
8. Максимов С. І. Методологічні підходи до дослідження правової реальності / С. І. Максимов // Правова система України: історія, стан, перспективи : у 5 т. – Харків : Право, 2008. – Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – С. 40–65.
9. Соловьев Э. Ю. Философия права / Э. Ю. Соловьев // Философия : учебник / под ред. В. Д. Губина, Т. Ю. Сидориной. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Гардарики, 2003. – С. 496–525.
10. Алекси Р. Дуальная природа права / Р. Алекси // Российский ежегодник теории права. – 2009. – № 2. – С. 19–33.
11. Максимов С. Дуальность права / С. Максимов // Право Украины. – 2011. – № 1. – С. 78–84.

REFERENCES

1. Koziubra M. Pravorozuminnia: poniattia, typu ta rivnii [Understanding of law: concepts, types and levels], *Pravo Ukrainy*, 2010, no. 4, pp. 10–21.
2. Maksymov S. I. Pravova realnist iak predmet filososfskogo osmyslenia [Legal reality as an object of philosophical comprehension], Kharkiv, 2002, 40 p.
3. Berger P., Luckmann T. Sosialnoe konstruirovanie realnosti. Traktat po sosiologii znaniia [The social construction of reality. A treatise on sociology of knowledge], Moscow, 1995, 323 p.
4. Pattaro E. Realistskiy podkhod k obektivnosti norm i prava [A realist approach to the objectivity of norms and law], *Problemy filosofii prava*, Kyiv, Chernivtsy, 2005, vol. III, no. 1–2, pp. 14–23.
5. Kaufmann A. Ontologicheskaiia structura prava [Ontological structure of law], *Rosiiskiy eszegodnik teorii prava*, 2008, no. 1, pp. 151–174.
6. Maksimov S. I. Pravovaya realnost: opyt filososfskogo osmysleniya [Legal reality: experience of philosophical reflection], Kharkov, 2002, 326 p.
7. Höffe O. Politika, pravo, spravedlivost. Osnovopoloszenia kriticheskoi teorii prava i gosudarstva [Political justice], Moscow, 1994, 319 p.
8. Maksymov S. I. Metodologychni pidhody do doslidzennia pravovoi realnosti [Methodological approaches to investigating legal reality], *Pravova sistema Ukrainy: istoria, stan, perspektivy*, Kharkiv: Pravo, 2008, vol. 1, pp. 40–65.
9. Soloviev E. Iu. Filosofia prava [Philosophy of Law], *Filosofia*, Moscow: Gardariki, 2003, pp. 496–525.
10. Alexy R. Dualnaia pryroda prava [The dual nature of law], *Rosiiskiy eszegodnik teorii prava*, 2009, no. 2, pp. 19–33.
11. Maksymov S. Dualnost prava [The duality of law], *Pravo Ukrainy*, 2011, no. 1, pp. 78–84.

Максимов С. І. Що є право? Ключові моменти концепції правової реальності

Анотація. У статті запропоновано філософське осмислення феномена права крізь призму категорії «правова реальність», що дає змогу уявити його як особливий світ людського буття. Розкрито зміст поняття «правова реальність» як особливої щодо автономного світу права, багаторівневої системи правових

феноменів зі своєю власною логікою, яку необхідно брати до уваги у процесі перетворюючої діяльності людини. Її смисловим виразником є взаємна повинність, яка виникає під час взаємодії суб'єктів. Структура правової реальності розкривається у двох аспектах: динамічному – як послідовний і постійний рух від первинних ідеальних форм (ідея права) до знаково-інформаційних форм (правові норми і закони) і конкретних взаємодій між суб'єктами (правове життя), а також субстанційному – як єдність предметної форми й ідеально-смислового змісту (позитивного і природного права). Адекватним віддзеркаленням структури права слугують інтегральні концепції праворозуміння, що роблять акцент на його дуальній природі. Визнання дуальної природи права не є твердженням його дуалізму, тобто існування двох самостійних реальностей (природного і позитивного права), а являє собою визнання двох вимірів (ідеального і реального) єдиного феномена права. Ці вимірювання відтворюються при вирішенні всіх правових питань.

Ключові слова: право, правова реальність, що повинно бути, природне право, позитивне право, дуальність права.

Максимов С. И. Что есть право? Ключевые моменты концепции правовой реальности

Аннотация. В статье предложено философское осмысление феномена права сквозь призму категории «правовая реальность», что позволяет представить его в качестве особого мира человеческого бытия. Раскрыто содержание понятия «правовая реальность» как особого относительно автономного мира права, многоуровневой системы правовых феноменов со своей собственной логикой, с которой следует считаться в процессе преобразующей деятельности человека. Ее смысловым выражением выступает взаимное долженствование, возникающее во взаимодействии субъектов. Структура правовой реальности раскрывается в двух аспектах: динамическом – как последовательное и постоянное движение от первичных идеальных форм (идея права) к знаково-информационным формам (правовые нормы и законы) и к конкретным взаимодействиям между субъектами (правовая жизнь), а также субстанциальном – как единство предметной формы и идеально-смыслового содержания (позитивного и естественного права). Адекватным отражением структуры права выступают интегральные концепции правопонимания, делающие акцент на его дуальной природе. Признание дуальной природы права не является утверждением его дуализма, то есть существования двух самостоятельных реальностей (естественного и позитивного права), а представляет собой признание двух измерений (идеального и реального) единого феномена права. Эти измерения воспроизводятся при решении всех правовых вопросов.

Ключевые слова: право, правовая реальность, долженствование, естественное право, позитивное право, дуальность права.

Maksymov S. What is Law? Key Points of the Concept of Legal Reality

Summary. A philosophical reasoning of the phenomenon of law through the category of the legal reality is a subject of the article. By this way we understand law as particular world of human existence. The legal reality was conceived as a special relatively autonomous world of law, a multilevel system of law phenomena with its own structure, which should be taken into account in the process of creating activity of human being. The sense of this deontological reality is expressed as mutual obligation in the process of interrelation of subjects. The structure of the legal reality is revealed in two aspects: dynamic – as a successive and permanent movement from the first ideal forms (the idea of law) through the forms of signs and information (legal norms, laws) and towards concrete interrelations between subjects (legal life), and substantive – as a unity of the shape of objects and ideal sense content (positive law and natural law). Adequate reflections of the structure of law are the integral conceptions of law which emphasize its dual nature. The recognition of the dual nature of law is not a statement of its dualism, that is, the existence of two separate realities (natural and positive law), and is a recognition of the two measures of a single phenomenon of law. These measures (ideal and real) are reproduced in addressing all legal issues.

Key words: law, legal reality, ought, natural law and positive law, the duality of law.